

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۴، شماره ۱، بهار ۱۳۹۰، صفحات ۱۴۹-۱۷۲

بازار عشایری چندکارکردی: گامی در راستای پایداری زندگی عشایر کوچنده

لیلا علی پور و عیسی حجت*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۲/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱/۱۶

چکیده

برای توسعه شاخص‌های فرهنگی و رفاهی عشایر کوچنده، ارتقای وضع معیشت آنان ضروری است. تولیدات عشایر از طریق واسطه‌ها به بازار عرضه می‌شود و منافع حاصل از این تولیدات به دلالت می‌رسد. همچنین، تهیه مایحتاج روزانه عشایر کوچنده نیز به دلیل عدم دسترسی به بازار، مشکلات فراوانی برای آنها به همراه دارد. در این پژوهش با بررسی تحقیقات پیشین، مدلی در مورد مشکلات عشایر و راهکار آن طراحی، و با استفاده از مطالعات میدانی، شامل مصاحبه با مسئولان و همچنین عشایر منطقه فیروزآباد و سپیدان فارس اصلاح شد. مشکلات جاری عشایر در سه حوزه اصلی معیشتی، آموزشی و بهداشتی شناسایی، و نهایتاً طرحی در قالب یک مجموعه بازار عشایری چندکارکردی پیشنهاد گردید که هدف آن حذف واسطه‌ها، رونق تولید صنایع دستی، اشتغال‌زایی برای عشایر، ایجاد امکان تعاملات اجتماعی با سایر ایلات و ساکنان شهرها، و ارائه خدمات آموزشی، بهداشتی و رفاهی به عشایر است.

کلیدواژه‌ها: عشایر / پایداری معیشت / تولیدات عشایری / بازار عشایری / فیروزآباد (استان فارس) / سپیدان (استان فارس).

* * *

* به ترتیب، نویسنده مسئول و دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه تهران (leila.alipour@gmail.com)؛ و دانشیار دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

مقدمه

امروزه عشایر کوچنده با مشکلات بیشتری نسبت به گذشته روبرو هستند. از بین رفتن مراتع و ایل‌راه‌ها از یک سو، و عدم دسترسی به علم و فناوری روز از سوی دیگر ادامه زندگی عشایری را با مخاطرات فراوانی روبرو ساخته است. نیاز به آموزش و بهداشت، وجود مشکلات اقتصادی، و ضرورت برقراری ارتباط پویا با جامعه، عشایر را ناگزیر از مهاجرت به شهرها و یکجانشینی کرده است. این مهاجرت نه تنها رافع مشکلات نبوده، بلکه معضلات دیگری را چه برای عشایر و چه برای جامعه ایجاد به همراه داشته است، که از آن جمله می‌توان به عاطل ماندن مراتع، کاهش تولیدات دامی، و فشار مضاعف جمعیت بیکار غیرماهر در شهرها اشاره کرد (قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۵-۲۴). آنچه مسلم است با بحث بر سر لزوم اسکان و یا عدم اسکان نمی‌توان مشکلات این جامعه را حل کرد. برخورد هوشمندانه با مسئله عشایر موجب می‌شود که کوچندگی به عنوان میراث معنوی حفظ شود و هویت نسل‌های گذشته به آینده منتقل گردد. با پذیرش کوچندگی عشایر، می‌بایست در جهت ارتقای فرهنگی، اقتصادی و رفاهی آنان راهکارهای عملی جست.

با وجود تولید یک چهارم از کل گوشت مصرفی کشور به دست عشایر (حیاتی، ۱۳۸۰: ۱۷۱) در کنار تولیدات لبنی و انواع صنایع دستی، درآمد حاصله کفاف زندگی ساده خانوار عشایر را نمی‌دهد^(۱) و عشایر همچنان در تنگ‌دستی زندگی می‌کنند (کیانی، ۱۳۷۱: ۳۱). وجود دلالتان و واسطه‌های بی‌شمار در عرصه محصولات دامی و به ویژه صنایع دستی، به تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان آسیب‌های فراوان اقتصادی وارد آورده است. عدم دسترسی مناسب کوچنده‌ها به بازاری مناسب برای فروش تولیدات و خرید مایحتاج، از مهم‌ترین دلایل مهاجرت عشایر به شهرهاست (قرخلو، ۱۳۸۲: ۹۸)^(۲). این درحالی است که عمده منافع سرشار حاصل از تولیدات عشایری، به ویژه صنایع دستی سهم واسطه‌ها و فروشندگان شهرها می‌شود. بر این اساس، انتظار می‌رود بازارچه‌های عشایری، علاوه بر ایجاد ارتباط مستقیم میان

تولیدکننده و مصرف‌کننده و منافعی که برای خریداران در پی خواهد داشت، اثرات اقتصادی مثبتی نیز در زندگی عشایر ایجاد کند.

پیشینه موضوع

آنچه تاکنون در زمینه مشکلات عشایر قشقای و توسعه زندگی آنان مطرح شده است، مطالعات پراکنده‌ای هستند که هر یک برخی از ابعاد موضوع را پوشش داده‌اند. مباحث مطرح شده را می‌توان در سه رده بهداشتی، آموزشی و معیشتی دسته‌بندی کرد. با توجه به وجود تأثیرات متقابل بین موضوعات مطرح شده و از آنجا که تفکیک مسائل و مشکلات مختلف و ارائه راهکارهای موردی نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای عشایر باشد، لازم است که مشکلات در کنار هم تحلیل، و راهکارهایی یکپارچه برای آنها ارائه شود. به عنوان نمونه، رفع معضلات بهداشتی، نیازمند آموزش است و از طرفی توسعه معیشتی عشایر به تدریج مشکلات رفاهی آنان را نیز مرتفع خواهد کرد. در این مقاله تلاش می‌شود با ترکیب دیدگاه‌های محققان قبلی، راهکاری یکپارچه‌ای ارائه گردد. در ادامه موارد مطرح شده در تحقیقات پیشین در سه رده بهداشتی، آموزشی و معیشتی مورد بررسی قرار می‌گیرند.

مطالعات پیشین نشان داده است که عشایر در زمینه بهداشتی در وضعیت نامطلوبی قرار دارند (نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۳۱-۳۲)؛ توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۰-۱۶۳). براساس بررسی‌ها، در اغلب موارد، کوچنده‌ها دسترسی آسانی به مراکز درمانی شهرها ندارند (کیانی، ۱۳۷۱: ۲۴؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۱۲؛ قرخلو، ۱۳۸۲: ۶۵)، درمانگاهی ویژه آنان وجود ندارد و در نتیجه، آماری از بیماری‌ها، مرگ‌ومیر و واکسیناسیون مناسب در عشایر به چشم نمی‌خورد (کیانی، ۱۳۷۱: ۲۸-۳۱؛ خدایی، ۱۳۸۰: ۵۱۱-۵۲۲؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۲۶-۳۱)؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۵۶). علاوه بر این، مسائل دامپزشکی شامل بیماری‌های دامی و عدم آگاهی از بهداشت دام از دیگر مشکلاتی است که در این دسته مطرح شده است (کیانی، ۱۳۷۱: ۵۳؛ خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۰).

آموزش کوچنده‌ها متناسب با سبک زندگی آنان، تنها محدود به آموزش‌های عمومی نیست و آموزش‌هایی در زمینه‌های مختلف مهارتی شامل مهارت‌های زندگی، مرتعداری، صنایع دستی، نگهداری مواد غذایی، کودکیاری و تنظیم خانواده را نیز می‌بایست شامل شود (رضوی، ۱۳۷۹: ۳۰۲؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۲۷؛ شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۳۷-۳۵۳؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۵۵-۶۴؛ توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۵۹-۱۶۶). آموزش‌های لازم در زمینه بهداشت انسان و بهداشت دام نیز از دیگر موارد آموزشی است که در تحقیقات پیشین، در هر دو رده مسائل بهداشتی و آموزشی مورد تأکید قرار گرفته است (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۰؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۳۰؛ توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۲).

در زمینه مشکلات اقتصادی و معیشتی آنچه که بیش از همه در مطالعات به عمل آمده مورد اشاره قرار گرفته است، وجود واسطه‌ها در عرصه تولیدات عشایری و عدم ارتباط مستقیم تولیدکننده و مصرف‌کننده است (کیانی، ۱۳۷۱: ۴۵-۵۱؛ شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۴۱؛ شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۱؛ قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۲۵). نبود فرصت‌های شغلی متنوع، شرایط اقتصادی ناپایدار و عدم کفایت درآمد حاصل از صنایع دستی از دیگر مشکلات شناسایی شده در حوزه اقتصادی هستند (نواب اکبر و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۴۴؛ منصور، ۱۳۸۱: ۶۴؛ قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۲۷).

جمع‌بندی تحقیقات پیشین در قالب سه دسته بهداشتی، آموزشی و معیشتی در جدول ۱ آمده است. با وجود ارائه راهکارهای متنوع، جامع نبودن راهکارهای ارائه شده، پراکندگی بیش از حد راهکارها، و بی‌توجهی به کلیه مشکلات موجود در ارائه راهکار، از کاستی‌های تحقیقات پیشین است. در این مقاله، می‌کوشیم با در نظر گرفتن مشکلات شناسایی شده در تحقیقات پیشین و بررسی میدانی شرایط کنونی زندگی عشایر، راهکاری جامع و کاربردی برای رفع مشکلات شناسایی شده ارائه کنیم. این راهکار در قالب یک بازار عشایری به عنوان مجموعه‌ای که بتواند بخشی از فضاها را مورد نیاز عشایر را در خود جای دهد و مشکلات معیشتی، بهداشتی و آموزشی آنها را مرتفع سازد، پیشنهاد می‌شود.

جدول ۱- دسته‌بندی مشکلات و راهکارهای مطرح شده در سایر پژوهش‌ها

دسته	توصیف مشکل	ارائه راهکار
بهداشتی	<ul style="list-style-type: none"> • صفر بودن سهم عشایر از تسهیلات بهداشتی و درمانی (توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۰؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۲۷) • عدم دسترسی به مرکز بهداشتی و بیمارستان (قرخلو، ۱۳۸۲: ۶۵؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۱۲؛ کیانی، ۱۳۷۱: ۲۴) • نبود امکان واکسیناسیون مناسب (کیانی، ۱۳۷۱: ۲۸) • رایج بودن شیوه‌های درمانی غلط ناشی از خرافات (توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۳؛ مستوفی‌الممالکی، ۱۳۷۷: ۳۳۹) • سوء تغذیه مادران و کودکان (نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۲۹؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۵۶) • کمبود دامپزشک و داروهای دامی (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۰؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۲۳؛ کیانی، ۱۳۷۱: ۵۳) • عدم آگاهی افراد از بهداشت دام (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۱؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۲۳) 	<ul style="list-style-type: none"> • در نظر گرفتن درمانگاه ویژه عشایر (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۱) • تیم سیار بهداشتی درمانی (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۱؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۶۱) • ارتقای دانش از طریق آموزش بهداشت (توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۳؛ خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۱؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۳۰) • آموزش رابطان بهداشت (صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۶۱؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۳۰)
آموزشی	<ul style="list-style-type: none"> • عدم دسترسی مناسب به مراکز آموزشی (قرخلو، ۱۳۸۲: ۹۳؛ محمدی، ۱۳۸۲: ۱۱۰) • فقر اجتماعی و فرهنگی (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۷۷: ۳۳۹؛ کیانی، ۱۳۷۱: ۴۵) • ضعف دانش روز و محرومیت از تکنیک و علم و فناوری (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۱؛ کیانی، ۱۳۷۱: ۷۳) • نبود تعاملات اجتماعی مناسب با عشایر دیگر و با دنیای جدید (کیانی، ۱۳۷۱: ۱۸) 	<ul style="list-style-type: none"> • آموزش فرهنگی و مهارت‌های زندگی (توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۳؛ شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۵۲؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۶۱) • آموزش صنایع دستی (اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۲۵)
معیشتی	<ul style="list-style-type: none"> • عدم دسترسی به بازار مهم‌ترین فاکتور دافعه برای مهاجرت به شهرها (قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۲۵) • نبود فرصت‌های شغلی (قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۲۷) • زنان عشایری کارگرانی بدون مزدند (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۱؛ محمدی، ۱۳۸۲: ۱۱۹) • ناشناخته بودن صنایع دستی عشایری (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۳) • عدم ارتباط مستقیم تولیدکننده و مصرف‌کننده (شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۳۹) • حضور پبله‌وران و دلالان در اقتصاد عشایر (کیانی، ۱۳۷۱: ۱۶) • شرایط اقتصادی ناپایدار و مشکلات مراتع (منصوری، ۱۳۸۱: ۶۴) • عدم تأمین درآمد کافی از تولید صنایع دستی (نواب اکبر و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۴۴) 	<ul style="list-style-type: none"> • گسترش تعاونی‌های تولیدی (نواب اکبر و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۵۷؛ رضوی، ۱۳۷۹: ۳۰۲) • خروج از حالت تک‌محصولی و توسعه اشکال دیگری از معیشت (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۴؛ منصوری، ۱۳۸۱: ۷۰) • آموزش شیوه‌های تولید و مرتع‌داری (رضوی، ۱۳۷۹: ۳۰۲)

مأخذ: یافته‌های پژوهش

روش تحقیق

این مقاله با تمرکز بر جامعه عشایر قشقایی به عنوان یکی از مهم‌ترین عشایر ایران، و در استان فارس به دلیل دارا بودن بالاترین جمعیت عشایری انجام گرفته است (به پیوست ۱ مراجعه شود). در اولین مرحله، تحقیقات پیشین و داده‌های ثانویه^(۳) در حوزه شناخت مشکلات زندگی عشایری بررسی، و راهکارهای پیشنهادی محققان جمع‌آوری، دسته‌بندی، ترکیب و ساختاردهی شدند. مشکلات و راهکارهای مطرح شده در سه دسته معیشتی، آموزشی و بهداشتی قرار داده شده‌اند. در مرحله دوم، به منظور مطابقت مدل حاصله از ادبیات موضوع با شرایط کنونی زندگی عشایر، با مسئولان و عشایر در دو منطقه سپیدان (بیلاقی) در شهریورماه ۸۷ و فیروزآباد (قشلاقی) در آذرماه ۸۷، مصاحبه شد و بر این اساس، نتایج حاصله از مرحله قبل، اصلاح و روزآمد گردید.

جدول ۲- تعداد خانوار کوچنده مورد مصاحبه به تفکیک منطقه و طایفه

ویژگی‌ها / منطقه	جمعیت عشایر قشلاقی (خانوار)	جمعیت عشایر بیلاقی (خانوار)	تاریخ مصاحبه	تعداد نمونه (خانوار)	طایفه
فیروزآباد	۱۴۲۷	۲۰۰۷	زمرستان ۸۷	۱۳	دره شوری
				۱۵	عمله
سپیدان	۲۲۶	۳۵۰۲	تابستان ۸۷	۱۱	کشکولی بزرگ
				۵	کشکولی کوچک

منبع: یافته‌های پژوهش

مصاحبه با مسئولان سازمان‌های عشایری منطقه در قالب سؤالات باز صورت گرفت و هدف از آن شناسایی اقدامات صورت گرفته پیشین در جهت رفع مشکلات عشایر و همچنین موانع موجود بود. در جریان صحبت با عشایر نیز ساختار مشکلات بررسی شد. در مرحله سوم، با مطالعه موردی سایر کشورهای دارای عشایر کوچنده،

سیاست‌های اجرا شده برای رفع معضلات عشایر بررسی شد و نهایتاً طرح یک بازار چندکارکردی متناسب با مفهوم بازار ایرانی، به عنوان راهکاری مناسب برای رفع مشکلات عشایر، پیشنهاد گردید.

ضرورت بازارچه عشایری

پس از بررسی تحقیقات پیشین در زمینه مشکلات عشایر، با توجه به گوناگونی منابع استفاده شده که هر یک در حوزه خاصی بوده‌اند و نیز احتمال تغییر شرایط زندگی عشایر با گذشت زمان، لازم است که نتایج حاصل از مطالعه منابع با شرایط کنونی زندگی عشایر تطبیق داده شود. مطالعه میدانی شامل بازدید و مشاهده حضوری محل و همچنین مصاحبه با مسئولان و عشایر فیروزآباد فارس، نشان داد که مشکلات شناسایی شده همچنان وجود دارد و در مواردی حادث شده است (جدول‌های ۳ تا ۵).

جدول ۳- نحوه تأمین معاش خانواده عشایر کوچنده قشقایی براساس مصاحبه

فروش دام	کمک‌های دولتی	فروش صنایع دستی	فروش تولیدات دامی	مزدوری در شهر
٪۷۲	٪۷	٪۱۱	٪۳	٪۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- دلایل رکود تولید صنایع دستی در بین عشایر کوچنده قشقایی براساس مصاحبه

نداشتن سود	خریدار نبود	کمبود مواد اولیه	آشنایی نداشتن نسل جوان با صنایع دستی	سختی و مشقت تولید
٪۴۶	٪۱۵	٪۷	٪۲۵	٪۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۵- دلایل فقر و تنگدستی عشایر کوچنده قشقایی براساس مصاحبه با عشایر

مرگ و میر دام بر اثر بیماری	خشکسالی	کمبود کمک‌های دولتی	وجود واسطه‌ها و دلالان	عدم کارآیی تعاونی‌های عشایری	متناسب		عدم دسترسی به تکنیک و علم و فناوری
					افزایش جمعیت و کمبود مراتع	نبودن شیوه زندگی کوچندگی با شرایط کنونی	
٪۱۵	٪۲۷	٪۷	٪۱۱	٪۵	٪۱۷	٪۲	٪۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش

عشایر دارای صنایع دستی گوناگون شامل فرش، گلیم، جاجیم، گبه، سوزن دوزی، چرم دوزی و غیره هستند و تولیدات آنان تنها محدود به محصولات دامی نیست (جدول ۶). با وجود تولیدات فراوان عشایری از نظر صنایع دستی، لبنیات و محصولات دامی، اقتصاد آنان همچنان تک محصولی به حساب می‌آید و بر تولید گوشت استوار است (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۴). عمده‌ترین دلیل این موضوع نبود بازار مطمئن برای فروش صنایع دستی است که باعث می‌شود سود چندانی از تولیدات غیر دامی نصیب تولیدکنندگان نشود. اقتصاد تک محصولی موجب می‌شود که آسیب‌پذیری معیشت عشایر در مقابل حوادثی مانند خشکسالی بسیار زیاد باشد. از طرفی با افزایش جمعیت، دامداری به تنهایی پاسخگوی معیشت عشایر نیست و بهره‌برداری بیش از حد مراتع لزوم روی آوردن عشایر به دیگر شیوه‌های درآمدزایی را ضروری می‌نماید (منصوری، ۱۳۸۱: ۶۹-۷۲). در مجموع می‌توان گفت که با رونق صنایع دستی به عنوان مهم‌ترین مزیت رقابتی عشایر، اقتصاد عشایر از حالت تک‌محصولی و اتکا به محصولات دامی خارج می‌گردد.

جدول ۶- صنایع دستی عمده عشایر استان فارس براساس تولید و فروش در سال ۸۷

دوره	تولید قالی و گبه	فروش قالی و گبه	تولید گلیم و زیلو	فروش گلیم و زیلو	تولید ورنی و جاجیم	فروش ورنی و جاجیم	تولید چادر	فروش چادر	تولید حصیر	فروش حصیر
بیلاق	۲۸۰۳۰	۱۱۱۶۱	۱۴۲۱۹	۳۰۰۲	۶۲۱۵	۷۶۱	۲۱۹۰۰	۳۲۲	۴۵۶۷	۷۱
قشلاق	۲۸۷۵۹	۱۰۵۲۷	۱۶۲۶۳	۳۶۴۷	۷۳۰۲	۹۵۴	۲۲۷۴۱	۳۸۷	۴۶۷۴	۸۰
جمع	۵۶۷۸۹	۲۱۶۸۸	۳۰۴۸۲	۶۶۴۹	۱۳۵۱۷	۱۷۱۵	۴۴۶۴۱	۷۰۹	۹۲۳۸	۱۵۱

مأخذ: اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۷)

بنابر نظر عشایر، در حال حاضر یکی از دلایل رکود صنایع دستی در بین آنان سودآور نبودن است. بازدید از فروشگاه‌های صنایع دستی در شهرهای فیروزآباد و شیراز نشان می‌دهد که در این حوزه سود سرشار و مشتری فراوان وجود دارد، اما عمده سود به واسطه‌ها و دلالان می‌رسد. اولین گام در جهت ارتقاء سود تولیدکننده حذف واسطه‌ها و برقراری ارتباط مستقیم بین تولیدکننده و مصرف‌کننده است. در اغلب موارد واسطه‌ها هیچ گونه ارزش افزوده‌ای ایجاد نمی‌کنند، در نتیجه، با حذف آنها، زنجیره تأمین محصول پاکسازی می‌شود و این مسئله منافع خریدار و تولیدکننده را در پی خواهد داشت. نمونه‌ای از ارتباطات مستقیم تولیدکننده و مصرف‌کننده، ایجاد ارتباط مستقیم بین مولدان روستایی و کشاورزی با بازارهای مصرف در شهرهاست که امروزه مورد توجه قرار گرفته است (شهبازی، ۱۳۸۰: ۱۳۴). در روستاها عدم دسترسی بی‌واسطه به بازار فروش و نبود واحدهای تجاری سازمان یافته، انتقال منافع تولیدی آنها به سوی شهرها را موجب می‌شود (شفیعی ثابت و براتی، ۱۳۸۸: ۳۰). نبود ارتباط مستقیم بین عشایر تولیدکننده و بازارهای خرید و فروش کالا نیز جزء نارسایی‌های اقتصادی در فعالیت‌های تولیدی جامعه عشایری است (شهبازی، ۱۳۸۰: ۳۳۹).

فروش صنایع دستی بدون واسطه توسط عشایر به خریداران، علاوه بر اینکه سود مناسبی را عاید عشایر تولیدکننده می‌کند و تولید صنایع دستی عشایر را رونق می‌دهد، دارای جذابیت گردشگری نیز هست. وجود بازاری که فروشندگان آن عشایر باشند، خریداران را از فروشگاه‌های معمول شهرها به سمت این بازار روانه خواهد نمود و برای جامعه عشایری رونق و اشتغال‌زایی به همراه خواهد داشت. خریداران نیز به جای سرگردانی در مغازه‌های شهر به راحتی با مراجعه به بازار عشایری می‌توانند کالای مورد نظر خود را تهیه نمایند. نمونه‌های کوچکی از این بازار گاهی در اوایل فروردین در کنار آثار باستانی فیروزآباد برپا می‌شود. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، یکی از مهم‌ترین نارسایی‌های اقتصادی جامعه عشایری که عامل اصلی مهاجرت به شهرها بوده، نبود شغل‌های متنوع در سبک زندگی کوچندگی است (قرخلو، ۱۳۸۲: ۱۲۷). علاوه بر این، بسیاری از فعالیت‌های عشایر، به ویژه تولیدات دستی زنان عشایری بدون مزد است و برای آنان شغل محسوب نمی‌شود (شیخی، ۱۳۸۰: ۶۴۱؛ محمدی، ۱۳۸۲: ۱۱۹). این درحالی است که بازارچه عشایری برای اشتغال بدون مزد آنان درآمدزایی خواهد کرد و رونق تولید صنایع دستی، به ویژه فرش قشقایی را، که طبق مشاهدات تولید آن روندی نزولی یافته، در پی خواهد داشت.

علاوه بر مشکل فروش تولیدات عشایری، تهیه ملزومات زندگی عشایر نیز با مشکلات فراوانی روبروست. عشایر به دلیل عدم دسترسی سریع به بازار شهرها، اغلب به صورت عمده خرید کرده و بقیه مایحتاج را از دوره‌گردها تهیه می‌کنند. دوره‌گردها تحت عنوان پيله‌وران در بین چادرها می‌گردند و در خورجین‌شان انواع کالاها از پارچه و دارو تا اجناس عطاری و خرازی یافت می‌شود. معاملات آنان با عشایر معمولاً به صورت پایاپای است و به پیش‌خر کردن، رباخواری و چوبداری نیز می‌پردازند. پيله‌وران در فصول نامساعد سال که چادرنشینان احتیاج شدیدی به پول نقد برای تهیه آذوقه دام‌ها دارند، با سوءاستفاده از این فرصت و با پیش‌خر کردن بره‌های آنها، سودهای کلانی می‌برند (کیانی، ۱۳۷۱: ۱۶).

بنابر گفته مسئولان، تعاونی‌های عشایری که وظیفه حذف واسطه‌ها را بر عهده دارند، صرفاً بر تهیه مایحتاج عشایر و علوفه‌ی دام‌ها در خشکسالی متمرکز شده‌اند و در زمینه رساندن محصولات عشایر، شامل صنایع دستی و تولیدات دامی به بازارهای مصرف اقدامی نمی‌کنند. بنابراین، عشایر بیش از پیش به سمت اقتصاد تک محصولی می‌روند و مصرف‌گرایی نیز در سطح جامعه کوچنده در حال گسترش است.

بازار فروش تولیدات عشایری در برخی کشورهای دیگر نیز به چشم می‌خورد، چنانکه در شهر عشق‌آباد در جمهوری ترکمنستان نیز بازاری به نام تکه^(۴) وجود دارد که عشایر منطقه صنایع دستی خود را در آنجا به فروش می‌رسانند (Brummell, 2005: 84). وجود چنین بازاری خرید را برای گردشگران آسان‌تر و جذاب‌تر کرده و در عین حال درآمد مناسبی نیز برای تولیدکنندگان به همراه آورده است (Mohammed, 1984: 127). در فرانسه نیز حمایت از محصولات کوچندگان و فروش محصولات آنان در برنامه‌های حمایت از عشایر قرار دارد. به این ترتیب لبنیات و گوشت تولیدی آنان با قیمتی دو برابر به فروش می‌رسد، زیرا سموم شیمیایی و هورمون ندارد و کاملاً طبیعی است (مهرابی، ۱۳۸۳: ۲۷).

از دیگر مزایای وجود بازار عشایری برقراری تعاملات بین ایلات و قبایل مختلف عشایری منطقه است. عشایر کوچنده که به شکل دسته‌های گوناگون شامل ایل، طایفه، تیره و بنکو و به صورت پراکنده در دشت‌ها و کوه‌ها زندگی می‌کنند، با داشتن بازار عشایری می‌توانند با یکدیگر ملاقات کنند و بدین ترتیب امکان تعاملات اجتماعی در بین آنها به وجود می‌آید. به علاوه امکان برقراری ارتباط و تعاملات سازنده با دیگر اقشار جامعه نیز فراهم می‌شود. ارتباط با دنیای جدید و علم و فناوری روز نیز می‌تواند در این بازار صورت گیرد. بازار فضایی اجتماعی است که مهم‌ترین ویژگی آن ایجاد بستری برای تحقق رونق فرهنگی و اجتماعی در کنار رونق اقتصادی است.

بازار عشایری، مجموعه‌ای چندکارکردی^(۵)

در گذشته، بازارهای ایرانی نبض اقتصادی شهر را در اختیار داشتند و در ارتباط تنگاتنگ با امور سیاسی، فرهنگی و اجتماعی قرار می‌گرفتند (قبادیان، ۱۳۸۲: ۱۷۳). بازار با کارکردهای مختلف همچون مساجد، مدارس، آب‌انبارها و حمام‌ها ترکیب می‌شد. حتی دارالحکومه و در بعضی موارد ادارات و تأسیسات دیوانی در ارتباط با بازار طرح-ریزی می‌شدند. علاوه بر این، ساختمان‌های آموزشی و کتابخانه و موزه نیز جزئی از مجموعه بازار بودند. بنابراین، می‌توان گفت که بازار مجموعه‌ای از کارکردهای فرهنگی و اجتماعی را در خود داشت. هیچ بنا یا مجموعه بنایی جز بازار نتوانسته است این گوناگونی و گردآوری فعالیت‌های مختلف شهری را در یک مکان مجتمع سازد (قبادیان، ۱۳۸۲: ۱۷۹).

بازارها از لحاظ حوزه کارکردی به سه گروه شهری، روستایی و منطقه‌ای طبقه‌بندی می‌شوند. بازار برون‌شهری نیز نوعی بازار بود که در بیرون شهر، اما در کنار دروازه و حصار تشکیل می‌شد و غالباً مخصوص کالاهایی مانند میوه و تره‌بار یا علوفه دام بود که هر روزه روستاییان و عشایر نزدیک به شهرها می‌آوردند. بازارهایی نیز برای فروش محصولات دامی به صورت موقتی برپا می‌شدند. در کنار دروازه شهرهای بزرگ، بازار اسب و گوسفند تشکیل می‌شد و غالباً از عرضه‌آنها در داخل خودداری می‌کردند. برخی از این گونه بازارها به صورت ادواری یعنی مثلاً هفتگی یا ماهانه تشکیل می‌شدند (سلطان زاده، ۱۳۸۰: ۶۵-۱۵).

در حوزه کارکردی بازارهای ایرانی، بازارچه عشایر را می‌توان بازاری برون‌شهری تعریف کرد که در ادغام با سایر نیازمندی‌های عشایر شکل می‌گیرد. همان‌طور که بازارهای ایرانی مجموعه‌هایی چند کارکردی در ارتباط با فضاهای خدماتی هستند، بازار عشایری نیز می‌تواند مجموعه‌ای باشد که علاوه بر فعالیت‌های تجاری، کارکردهای خدماتی و فرهنگی را نیز شامل گردد. اکنون نیز کوچنده‌ها در شهرهای نزدیک ایل‌راه‌ها، از مراکز خدماتی بازار استفاده می‌کنند (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۷۷: ۳۹۵)، زیرا علاوه بر مشکلات معیشتی، نیازمندی‌های دیگری نیز در حوزه

بهداشتی، آموزشی و همچنین اجتماعی و فرهنگی دارند و از آنجا که عشایر غالباً در مناطق دور از دسترس زندگی می‌کنند، فراهم نمودن امکانات و تسهیلات برای آنان چالشی غیرقابل حل می‌نماید (قرخلو، ۱۳۸۲: ۷۳).

خدمات مورد نیاز عشایر، در کنار بازار به عنوان یک مجموعه شکل می‌گیرند. مشکلات عشایر در سه حوزه معیشتی، آموزشی و بهداشتی دسته‌بندی شدند. در نمودار ۱ جمع‌بندی راهکارهای مربوط به هر دسته از مشکلات دیده می‌شود. در زمینه بهداشت و درمان مشکلات فراوانی وجود دارد که شامل محرومیت از مراکز درمانی، نبود واکسیناسیون، و بیماری‌های واگیردار است (اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۱۲؛ توکلی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۰؛ نادری و کامیابی، ۱۳۸۲: ۲۷). رایج بودن خرافات، عدم تغذیه مناسب مادران و کودکان و ناآشنایی با نکات ساده بهداشتی، لزوم آموزش بهداشت در بین کوچنده‌ها را ایجاب می‌کند (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۷۷: ۳۳۹؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲: ۵۶). بنابراین، نیاز به یک کلینیک درمانی ویژه عشایر وجود دارد که شامل یک اورژانس کوچک، چند مطب، داروخانه و بخش تزریقات باشد. واکسیناسیون کودکان و آمارگیری بیماری‌ها و علل مرگ‌ومیر، پشتیبانی تیم سیار بهداشتی و درمانی، آموزش در زمینه بهداشت و تغذیه و نیز آموزش رابطان بهداشتی که در داخل چادرها وظیفه آموزش بهداشت را بر عهده گیرند، در این کلینیک صورت می‌گیرد. با توجه به عدم دسترسی عشایر کوچنده به دامپزشکی مجهز و ناآشنایی با بهداشت دام، بیماری‌ها و تلفات دامی بخش مهمی از مشکلات معیشتی عشایر محسوب می‌شود (خدایی، ۱۳۸۰: ۵۲۱؛ اولیایی، ۱۳۸۰: ۱۲۳؛ کیانی، ۱۳۷۱: ۵۳).

سایر کشورهایی که جمعیت کوچنده دارند نیز به این نتیجه رسیده‌اند که استفاده از کلینیک‌های درمانی در کنار بازار پاسخی بهتر از تیم‌های سیار پزشکی است (Sheik-Mahmoud and Velema, 1999:702).

دامپزشکی شهرهای کوچک هرگز جوابگوی حجم بالای دام عشایری در فصل کوچ در این شهرها نیست. بنابراین، یک دامپزشکی در کنار بازار شکل گرفته که مشتمل بر آزمایشگاه‌ها و تیم سیار دامپزشکی نیز باشد.

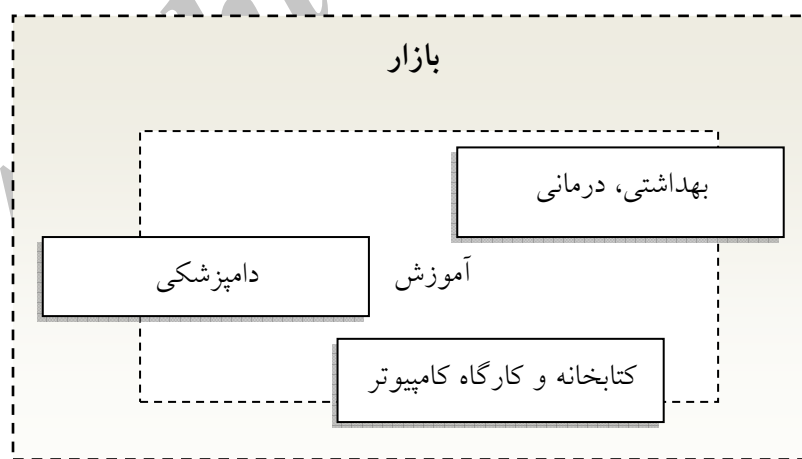
مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۱- جمع‌بندی راهکارهای عملی

در زمینه آموزش نیز علاوه بر آموزش رسمی، باید آموزش‌هایی مبتنی بر شیوه زندگی کوچندگی در زمینه مهارت‌های زندگی و آموزش‌های فرهنگی، کودکیاری، تنظیم خانواده، مدیریت مراتع و دامداری، آموزش صنایع دستی و هنرهای بومی و غیره داده شود (شهبازی، ۱۳۸۰:۳۵۲؛ صالحی و همکاران، ۱۳۸۲:۶۱؛ اولیایی، ۱۳۸۰:۱۲۵). نه تنها کودکان بلکه زنان و مردان عشایری نیز به آموزش خاص خود نیاز دارند. برخی از این آموزش‌ها می‌تواند با همکاری خود افراد کوچنده صورت گیرد.

افراد ماهر کوچنده می‌توانند در زمینه تولید، به ویژه صنایع دستی به نسل جوان آموزش دهند. آموزش‌ها می‌بایست در جهت ارتقای سطح تولید و سطح فرهنگی عشایر باشد (Umar and Tahir, 2000: 232). این کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی در کنار بازار شکل گرفته تا دسترسی آسان و همچنین انگیزه استفاده از کلاس‌ها برای عشایر ایجاد شود. فضای آموزشی یادشده می‌تواند شامل کتابخانه و کارگاه کامپیوتر باشد تا عشایر را با علم و فناوری روز آشنا کند و نیز امکانات مراکز یکجانشینی را که به دلیل کوچندگی از آن محروم‌اند، برایشان فراهم آورد. قرارگیری مراکز آموزشی و درمانی در کنار بازار که دارای رونق اقتصادی و اجتماعی است، انگیزه استفاده از این خدمات را در عشایر ایجاد می‌کند. عشایر که برای تأمین مایحتاج یا فروش تولیدات خود به این بازار مراجعه می‌کنند، این امکان را دارند که از سایر تسهیلات در نظر گرفته شده، شامل مراکز بهداشتی و آموزشی نیز بهره‌جویند.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که هر سه دسته راهکار نیاز به آموزش دارند. بنابراین مدلی مبتنی بر نمودار ۲ پیشنهاد می‌شود، به نوعی که تمامی فضاها مورد نیاز با آموزش درگیر هستند و کل آنها در زیرمجموعه بازار عشایری جای می‌گیرند.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۲- عملکردهای مختلف زیرمجموعه بازار عشایری

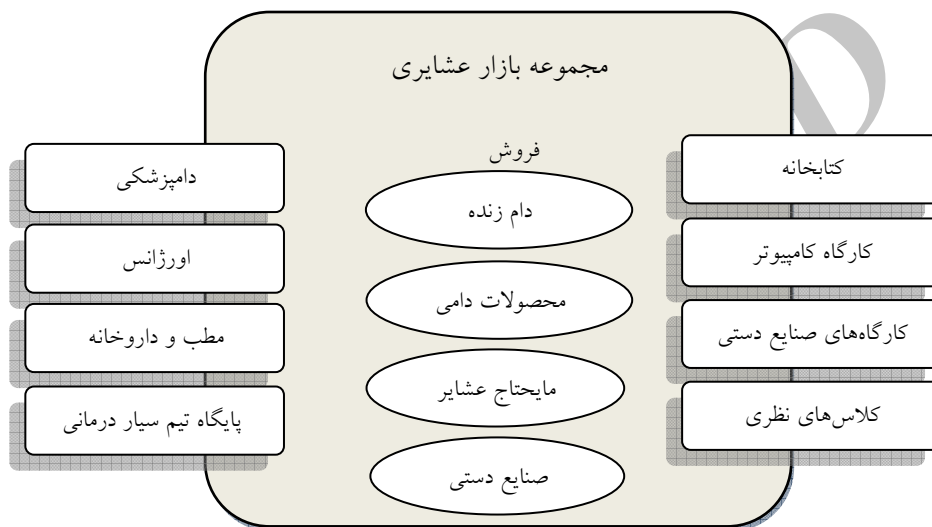
ویژگی‌های مجموعه بازار عشایری

بازار عشایری مجموعه‌ای چندکارکردی است که علاوه بر فعالیت‌های تجاری، سایر خدمات مورد نیاز عشایر در کنار آن عرضه می‌شود. عشایر کوچنده می‌توانند از تسهیلاتی که ویژه آنها و هماهنگ با نیازهایشان است، بهره‌جویند بدون آنکه سبک زندگی خویش را تغییر دهند.

فعالیت‌های تجاری بازار شامل فروش محصولات دامی به شکل گوسفند و بز زنده، مواد لبنی از جمله ماست چکنی، کشک، دوغ، کره، پنیر، روغن و فروش صنایع دستی از فرش، گبه و گلیم تا جوال، طناب، پوست، نمکدان و تیردان از جمله اقلام این بازار است که در حال حاضر بواسطه دلالتان و واسطه‌گران با قیمت کمی از عشایر خریداری شده و به قیمت‌های بالا در بازار شهرهای مجاور و در مورد برخی محصولات حتی شهرهای بزرگ و بعضاً خارج از کشور به فروش می‌رسد. مواد موردنیاز عشایر که عمدتاً شامل نمک، ظروف فلزی، پارچه و لباس می‌باشد توسط فروشندگان بیرونی در این بازار ارائه می‌گردد. ارائه غذاهای سنتی و نان قشقای از جمله جاذبه‌های دیگری است که موجب جذب گردشگران می‌گردد. این کارکردها در کنار مشاهده مستقیم فرایند تولید صنایع دستی در بازار می‌تواند موجب آشنایی بیشتر گردشگران با تولیدات عشایر شده و جذابیت فرهنگی و گردشگری بالایی ایجاد نماید.

به طور خلاصه طرح کارکردهای این بازار (نمودار ۳) نشان می‌دهد که خرید و فروش محصولات و مایحتاج، به چهار بخش فروش دام زنده، فروش مایحتاج عشایر، فروش صنایع دستی و فروش محصولات دامی تقسیم می‌شود. در کنار آن، سایر کارکردها شامل دامپزشکی، مرکز بهداشتی و درمانی و کتابخانه و کارگاه کامپیوتر به عنوان کارکردهای جنبی در نظر گرفته می‌شوند. مجموعه بازار به عنوان عنصر واسط و رابط بین شهر و زندگی کوچندگی عمل می‌کند. در نمودار ۴ نحوه این ارتباط نشان داده شده است. آنچه که شهر برای عشایر فراهم می‌آورد شامل اشتغال، بهداشت و درمان، آموزش، علم و فناوری روز و برخی از کالاهای مورد نیاز عشایر مانند لباس و داروست. تولیدات کوچنده‌ها شامل محصولات دامی و صنایع دستی است و نیز

زندگی کوچندگی و صنایع دستی آنان دارای جذابیت گردشگری است. بنابراین، بازار عشایری فضایی ایجاد می‌کند که هر دو گروه شهرنشینان و کوچنده‌ها بتوانند از کالا و خدمات یکدیگر بهره‌مند شوند.

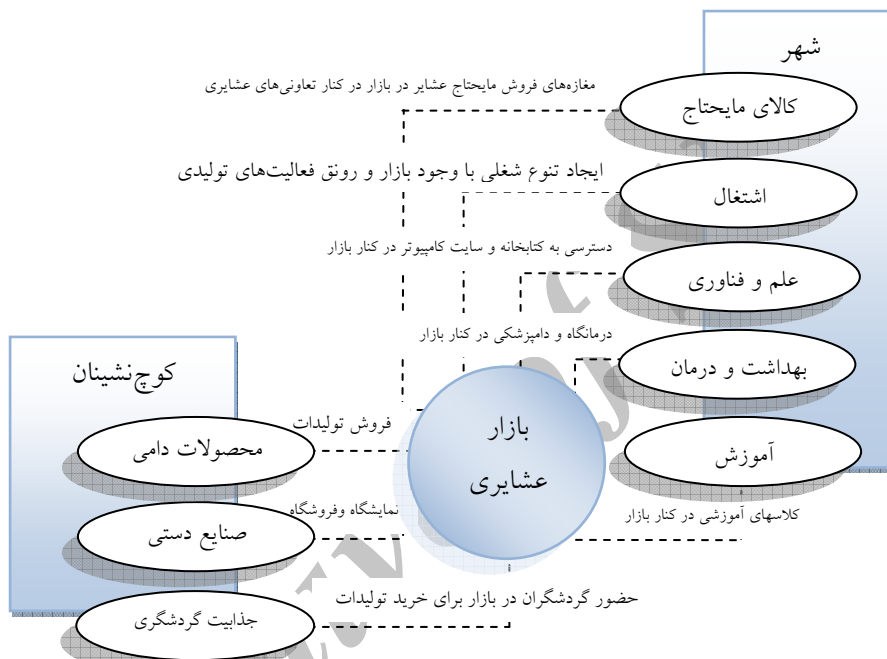

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۳- مدل پیشنهادی عملکردهای اصلی و جانبی بازار عشایری

محل تشکیل این بازارها می‌تواند در کنار شهرهای عشایری باشد. در قلمرو کوچ، شهرهایی وجود دارند که عشایر مایحتاج خویش را از آنها تهیه می‌کنند و غالباً به خاطر نیازهایشان، پیوسته به این نقاط تردد دارند. مشکین شهر برای شاهسون‌ها، شهرکرد برای بختیاری‌ها، فیروزآباد و کازرون برای قشقایی‌ها، دوگنبدان و نورآباد برای عشایر کهگیلویه و ممسنی دارای چنین وضعیتی هستند که به همین دلیل شهرهای مبادله‌ای عشایر نامیده شده‌اند (قرخلو، ۱۳۸۲: ۲۸). بازار عشایری برای هر ایل می‌تواند در کنار یکی از این شهرهای عشایری، و در مکانی که ایل‌راه‌های بیشتری از کنار آن می‌گذرد، شکل گیرد. علاوه بر دسترسی آسان برای عشایر، این شهرها از دیدگاه گردشگران نیز شناخته شده‌اند تا افراد از سایر نقاط کشور بتوانند با مراجعه به

یکی از این بازارها تولیدات عشایر را مستقیماً از تولیدکنندگان واقعی دریافت کنند. در پیوست ۱ طرح یک نمونه بازار عشایری در فیروزآباد فارس مشاهده می‌شود.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۴- بازار عشایری رابط بین شهر و زندگی کوچندگی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مقاله با بررسی تحقیقات پیشین در خصوص مشکلات عشایر و راهکارهای ارائه شده برای آن، مسائل و مشکلات عشایر در سه دسته بهداشتی، آموزشی و معیشتی دسته‌بندی شد. مدل اولیه مشکلات و راهکارها با مطالعات میدانی شامل مشاهده حضوری، و مصاحبه با مسئولان و عشایر، اصلاح و به‌روز شد.

از آنجا که راهکارهای ارائه شده در سایر پژوهش‌ها در حوزه‌های مختلف پراکنده-اند و ارتباطات و تأثیرات متقابل مشکلات موجود را نادیده گرفته‌اند، با ترکیب

راهکارهای ارائه شده در حوزه‌های مختلف و از طریق مصاحبه، یک راهکار یکپارچه در قالب یک بازار چندکارکردی پیشنهاد شد.

براساس یافته‌ها، تشکیل یک بازار عشایری پیشنهاد شده است که هدف اولیه آن حذف واسطه‌ها و فروش مستقیم تولیدات عشایری به خریداران، و همچنین ایجاد مرکزی برای تأمین نیازمندی‌ها و مایحتاج عشایر است. سابقه وجود چنین بازارهایی در ایران مطالعه، و بنابر ساختار بازارهای ایرانی، طرح این مجموعه بازار در ترکیبی از کارکردها که کلیه نیازمندی‌ها و مشکلات شناسایی شده عشایر را پوشش می‌دهد، معرفی شده است. این بازار محلی است برای تعامل مردمان ایلات مختلف، شهرها، گردشگران داخلی و خارجی که علاوه بر تجارت، تعاملات فرهنگی و اجتماعی نیز جایگاه خود را در آن دارند.

به طور خلاصه شکل‌گیری یک بازار عشایری با ویژگی‌های یادشده می‌تواند علاوه بر راهگشا بودن برای حل مشکلات معیشتی عشایر و اشتغال‌زایی برای آنان، خدمات مورد نیاز عشایر را در کنار خویش عرضه کند و مکانی برای دسترسی بدون واسطه به تولیدات عشایر فراهم آورد. در ضمن عشایر بدین ترتیب می‌توانند از امکانات مراکز یکجانشینی در حین کوچ خود بهره‌مند شوند. ویژگی‌های بازار پیشنهادی چنین است:

- ۱- برپایی بازار چند عملکردی در نزدیکی شهرهای عشایری ویژه محصولات عشایر؛
- ۲- عرضه مواد و اجناس مورد نیاز عشایر نیز در این بازار؛
- ۳- تخصیص فضاهای خاصی در کنار این بازار برای عملکردهای مرکز بهداشتی، دامپزشکی، پایگاه تیم سیار، مراکز آموزشی، کارگاه‌های آموزش صنایع دستی، و کارگاه کامپیوتر؛
- ۴- طراحی متناسب با فروش دام زنده، محصولات دامی و لبنی، صنایع دستی، نان و غذاهای محلی، حصیر و نمد و پوشاک و مانند آنها؛
- ۵- قابل دسترس بودن برای عشایر و جذاب بودن برای گردشگران. به عنوان نمونه فیروزآباد با جذابیت تاریخی و حجم بالای رفت و آمد عشایری برای بازار قشقایی پیشنهاد شده است؛

- ۶- وجود نمایشگاهی برای معرفی صنایع دستی که نحوه تولید را نیز نشان دهد؛
- ۷- حذف واسطه ها و دلالتان از این بازار؛
- ۸- رابط بودن میان زندگی کوچندگی و مراکز یکجانشینی، تا عشایر بتوانند بدون تغییر سبک زندگی از امکانات مراکز یکجانشینی بهره مند گردند.

یادداشت‌ها

- ۱- اگر یک خانواده عشایری یکصد رأس دام داشته باشد، علاوه بر پشم و کشک و روغن، در هر سال ۸۰ رأس بره نیز تولید می‌کند که با فروش آن می‌تواند درآمد متوسط یک خانواده کارمند را داشته باشد. با توجه به زندگی ساده عشایر، این سطح از درآمد بیش از توقعات آنان نیز هست؛ با این حال، به دلیل نبود بازار فروش مناسب، عشایر از بخش عمده‌ای از این سود بی‌بهره‌اند (کیانی، ۱۳۷۱: ۳۱).
- ۲- در تحقیقات به عمل آمده، عدم دسترسی به بازار با نسبت ۵۵ درصد، مهم‌ترین عامل دافعه برای مهاجرت به شهر بوده است (قرخلو، ۱۳۸۲: ۹۸).

3. secondary Data
4. Tekke bazaar
5. multi-functional

منابع

- اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۷). *تولید سالیانه صنایع دستی*. شیراز: اداره کل امور عشایر استان فارس.
- اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۹ الف). *سرشماری عشایر استانها*. شیراز: اداره کل امور عشایر استان فارس.
- اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۹ ب). *سرشماری عشایر فارس*. شیراز: اداره کل امور عشایر استان فارس.
- اولیائی، اسماعیل (۱۳۸۰)، «بررسی اجتماعی اقتصادی اسکان عشایر». *مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر*. تهران: نقش بیان، سازمان امور عشایر ایران، صص. ۱۰۹-۱۲۸.
- توکل، علی؛ روحانی، علی‌اکبر؛ افلاطونیان، محمدرضا؛ نخعی، نوذر؛ حاجی زاده، عفت (۱۳۸۶)، «نگرش و عملکرد عشایر کرمان با توجه به اعتقادات رایج آنها نسبت به بهداشت و درمان در سال ۸۲». *مجله پزشکی هرمزگان*. سال ۱۱، شماره ۲، صص. ۱۵۹-۱۶۶.

حیاتی، ابراهیم (۱۳۸۰)، «چشم اندازی به فردای زندگی عشایر». *مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر*. تهران: نقش بیان، سازمان امور عشایر ایران، صص. ۱۶۹-۱۸۵.

خدایی، غلامحسین (۱۳۸۰)، «طرح بهداشت و درمان عشایر». *مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر*. تهران: نقش بیان، سازمان امور عشایر ایران، صص. ۵۱۱-۵۲۲.

رضوی، سید محمد (۱۳۷۹)، «اقتصاد خانوار عشایر ساکن در مراتع ییلاقی شمال شهرستان سمنان و نقش خیل در آن». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۸، شماره ۳۱، صص. ۲۸۹-۳۰۳.

سلطان زاده، حسین (۱۳۸۰)، *بازارهای ایرانی*. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی. شفیع ثابت، ناصر؛ براتی طرفی، ابولقاسم (۱۳۸۸)، «نقش بازارچه های هفتگی روستایی در تحولات اقتصادی روستاهای استان تهران». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۱، صص. ۲۹-۵۲.

شهبازی، اسماعیل (۱۳۸۰)، «آموزش و ترویج علوم، فنون و مهارت های پیشرفته و مناسب مقدم ترین استراتژی توسعه زندگی جامعه عشایری ایران». *مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر*. تهران: نقش بیان، سازمان امور عشایر ایران، صص. ۳۳۷-۳۵۳.

شیخی، محمد تقی (۱۳۸۰)، «آینده نگری و جایگاه عشایر ایران، بررسی جامعه شناسانه ای از جامعه سوم». *مجموعه مقالات سمینار استراتژی توسعه زندگی عشایر*، تهران: نقش بیان، سازمان امور عشایر ایران، صص. ۶۳۹-۶۴۵.

صالحی، موسی و همکاران (۱۳۸۲)، «تاثیر آموزش های تغذیه و بهداشت به زنان عشایری در سلامت ایل و نقش زنان عشایری در گسترش فرهنگ تغذیه و بهداشت». *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، شماره ۴۱، صص. ۵۵-۶۴.

قبادیان، وحید (۱۳۸۲)، *بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران*. تهران: دانشگاه تهران. قرخلو، مهدی (۱۳۸۲)، *مهاجرت و اسکان عشایر: تحلیلی از مهاجرت قشقای های ایران به شهرها*. تهران: نقش بیان.

کیانی، منوچهر (۱۳۷۱)، *سیه چادرها (تحقیقی از زندگی مردم قشقای)*. شیراز: کیان نشر. محمدی، مهدی (۱۳۸۲)، «توانایی زنان در اقتصاد تولیدی عشایر». *فصلنامه پژوهش زنان*، دوره ۱، شماره ۶، صص. ۱۰۹-۱۲۸.

مستوفی الممالکی، رضا (۱۳۷۷)، *جغرافیای کوچ نشینی با تاکید بر ایل قشقای*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.

- منصوری، مسعود (۱۳۸۱)، «بررسی مقایسه‌ای زمینه‌های اقتصادی تولید در گروه‌های عشایری و گرایش آنان به تغییر و تحول در شیوه تولید عشایری». *مجله علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه شیراز*، دوره ۱۹، شماره ۱، صص. ۶۰-۷۲.
- مهرابی، علی اکبر (۱۳۸۳)، «کوچ انسان و دام در جنوب فرانسه». *مجموعه مقالات همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران*. تهران: سازمان امور عشایر ایران، صص. ۲۵-۲۸.
- نادری، طیب؛ کامیابی، زهرا (۱۳۸۲)، «پوشش‌های مراقبت‌های بهداشت مادر و کودک در عشایر استان کرمان در شهریور ۱۳۸۰». *مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی قزوین*، شماره ۲۸، صص. ۲۶-۳۱.
- نواب اکبر، فیروزه؛ منفرد، نوذر؛ رضایی، علیرضا (۱۳۷۹)، «عوامل موثر بر کمیت و کیفیت تولید صنایع دستی، مطالعه موردی زنان عشایر نیمه اسکان یافته مرند افزر». *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۸، شماره ۳۱، صص. ۲۳۵-۲۶۰.

Brummell, Paul (2005), *Turkmenistan: The Bradt Travel Guide*. Guilford (USA): The Globe Pequot Press Inc.

Mohammed, H. S. Ebrahim (1984), "Nomadism, settlement and development". *Habitat International*, Vol. 8, No. 1, pp. 125-141.

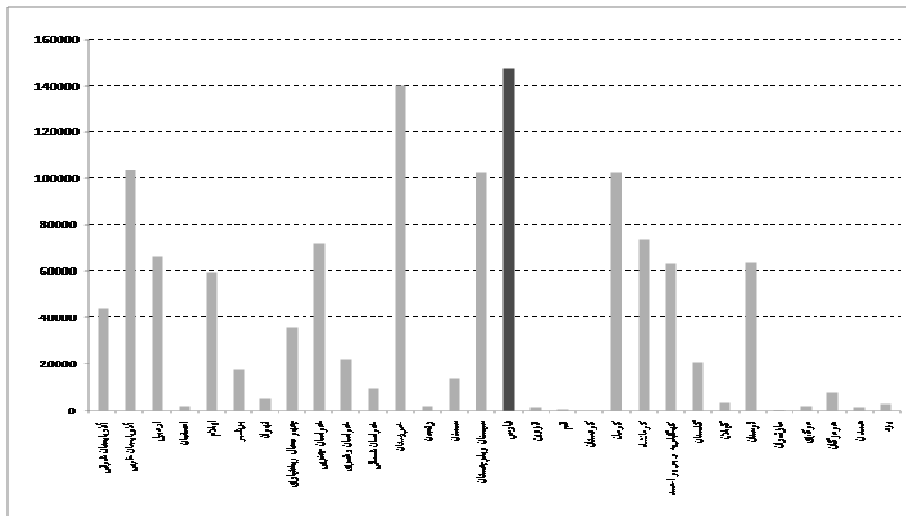
Sheik-Mahmoud, Abdikarim and Velema, Johan P. (1999), "Where health care has no access: the nomadic population of sub-Saharan Africa". *Tropical Medicine and International Health*, Vol. 4, No. 10, pp. 695-707.

Umar, Abdurrahman and Tahir, Gidado (2000), "Researching nomadic education: a Nigerian perspective", *International Journal of Educational Research*, Vol. 33, No. 3, pp. 231-240.

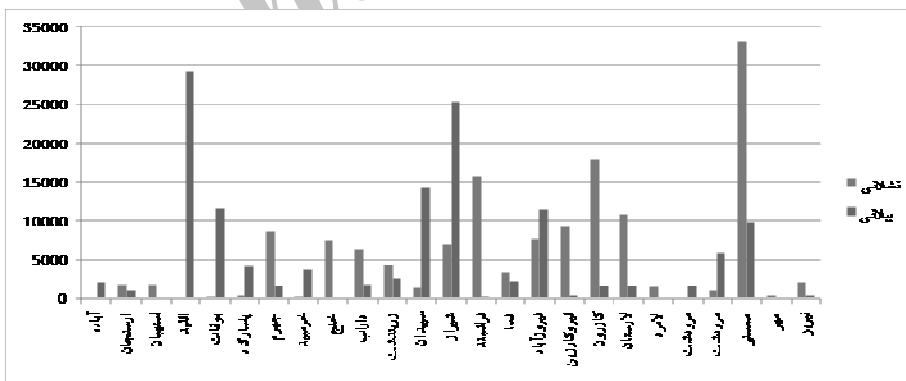
پیوست ۱- اطلاعات آماری و جمعیتی عشایر کوچنده

در نمودار ۵ جمعیت عشایری کشور به تفکیک هر استان مشاهده می شود. بر این اساس، استان فارس دارای بیشترین جمعیت عشایری است.

مأخذ: اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۹الف)

نمودار ۵- جمعیت عشایری استانهای کشور در سال ۱۳۸۷

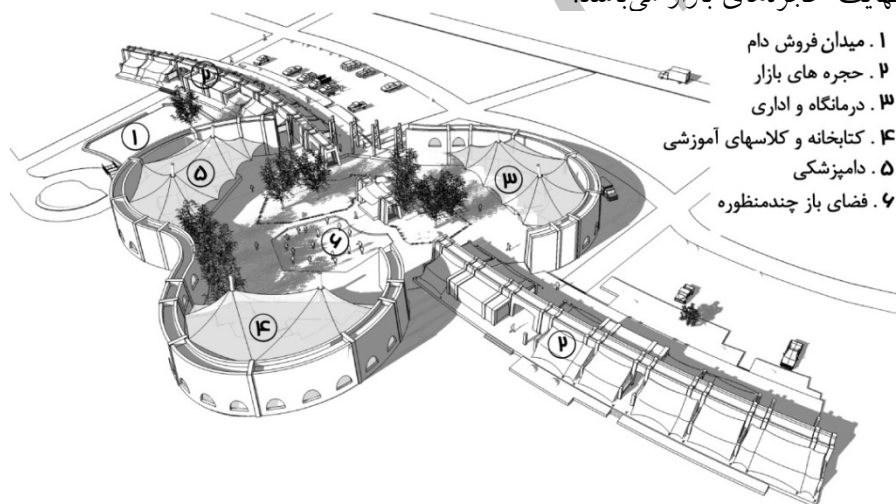
مأخذ: اداره کل امور عشایر استان فارس (۱۳۸۹ب)

نمودار ۶- جمعیت عشایر کوچروی فارس در سال ۱۳۸۷ به تفکیک شهرستان

پیوست ۲- طراحی یک نمونه بازار عشایری

نگارندگان یک مجموعه بازار عشایری با عنوان بازار قشقایی در فیروزآباد فارس به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی کرده اند. زمین طرح در ۲۰ کیلومتری شهر فیروزآباد در کنار یک جاده روستایی و محصور بین تپه های زیبا در محلی به نام تنگ خرقة واقع شده است.

این طرح با بهره گیری از معماری بومی عشایر و پیشینه تاریخی فیروزآباد، محیط سایت، و معماری سنگی و چادری، دربرگیرنده تمامی مجموعه کارکردهای مورد بحث شامل کلینیک درمانی، اورژانس، بخش اداری و استراحتی، دامپزشکی، میدان فروش دام زنده، کتابخانه و سایت کامپیوتر، کلاس های نظری، کارگاه های عملی و در نهایت حجره های بازار می باشد.

مأخذ: یافته های پژوهش

شکل ۱- بازار عشایر قشقایی طراحی شده توسط نگارندگان در فیروزآباد فارس

در این طرح به ویژگی های فرهنگی عشایر توجه شده و بر استفاده از فضاهای باز و نیمه باز تأکید گردیده است. کتابخانه و کارگاه رایانه به شکل فضاهای کوچک کارگاهی پراکنده در خلال بازار طراحی شده است. کلاس ها عموماً در فضای نیمه باز و در زیر چادر برگزار می شود. تمامی عناصر معماری و جزئیات آن به گونه ای از سیاه-چادر قشقایی الهام گرفته است.